

Setomaa Kultuuriprogramm
Seto Noorte Selts

**Setu kaksikruhe ("kamja") kasutustraditsiooni
kaardistamine**

Koostaja: Mart Külvik

Tartu-Obinitsa 2008

Sisukord

Sissejuhatuseks	3
Mida on teada kaksikruhest?	4
Ühepuulootsikutest	4
Ruhe kasutusest Eestis	4
Ruhe kasutusest Setumaal	4
Ruhe kasutusest laiemalt	4
Ruhe ajaloolistest leidudest Eestis	4
Ruhtede paarilisusest	5
Paarisruhe nimetamisest	5
Edasistest uurimisvajadustest	6
Kirjandusallikad.....	6
Lisa 1. Intervjueeritud asjatundjate nimekiri	7
Lisa 2. Olulisemate informatiivsete intervjuude kokkuvõte.....	8
Lisa 3. Fotomaterjale	9

Esilehefoto: A. Laid, 1932: Kalamehed Uutse järvel hommikul peale püüki, Vilo v., Setumaa (ERM Fk 726:8)

Sissejuhatuseks

Setu kaksikruhi (ka paarisruhi, kamja, dolbjlonka jt) – kahest paarina paigutatud õõnestatud puutüvest veesõiduk on huvitavaks näiteks looduskasutuse traditsioonist, mis leiab praeguseni kasutust Ida-Setumaal ja on juba “arheoloogiline uurimismaterjal” Lõuna-Eestis, sh. Lääne-Setumaal.

Kaksikruhe ja selle kasutamist kohaliku kogukonna igapäevaelus võiks pidada üheks nn säästva looduskasutuse traditsiooni või traditsiooniliste loodusteadmiste (*traditional ecological knowledge*) näiteks, mille puhul on tegemist looduse *kaitseks ja säästvaks kasutamiseks* kohase traditsioonilise eluviisiga, mis kätkeb endas pärismaiste ja kohalike kogukondade pärimuslikke teadmisi, rakendusi ja tavasid ¹.

Kamja kui setu looduskasutuse traditsiooni iseloomuliku ja omapärase ajaloolise aspekti uurimine ja kirjeldamine oleks ühtlasi eeltöö võimaliku Setomaa loodus- ja kultuuriväärtusi kaitsva kaitsereservi (nt rahvuspark või UNESCO biosfäärikaitseala) kavandamisel.

Projekti käigus töötati läbi erialakirjandust, arhiiviandmeid (peamiselt Eesti Rahva Muuseumi fotokogu) ja viidi läbi küsitlusi ning välitööd setu kaksikruhi (*kamja*) ajaloolistes ja praegustes kasutuskohades.

---

¹ Traditional knowledge - refers to the traditional knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities embodying traditional lifestyles relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity. *Allikas*: Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2004). Akwé: Kon Voluntary Guidelines for the Conduct of Cultural, Environmental and Social Impact Assessment regarding Developments Proposed to Take Place on, or which are Likely to Impact on, Sacred Sites and on Lands and Waters Traditionally Occupied or Used by Indigenous and Local Communities Montreal, 25p. (CBD Guidelines Series).

Mida on teada kaksikruhest?

Ühepuulootsikutest

Eesti alal ajalooliselt kasutatud ühepuulootsikuid võib valmistamistehnoloogiliselt tinglikult jaotada kaheks: puutüvest lihtviisil väljatahutud **ruhed** ja väljapainutatud külgedega **vened** e. haabjad. Esimene neist – maailma vanimaks paadivormiks peetav veesõiduvahend – oli peamiselt kasutusel väiksematel veekogudel üle kogu Eesti, eriti aga Lõuna-Eestis (Viires, 2006:86). Teist kasutati aga suurematel jõgedel Emajõe-Ahja, Pärnu ja Kasari jõgikonnas (Manninen, 1929:107; Viires, 2006:86). Viirese hinnangul on samalaadsed vened levinud üle kogu Põhja-Euraasia, ulatudes isegi Loode-Ameerika indiaanlasteni; areaali läänepiiriks on Läänemere idarand. Ruhi aga on olnud viimastel sajanditel tuntud ka edasi läänepool (Viires, 2006:87).

Ruhe kasutusest Eestis

Ehkki Viires (*ibid.*:86) märgib, et „männi- või haavatüvest õnnestatud ruhi oli XIX sajandil tuntud väiksematel veekogudel üle kogu Eesti mandri, eriti aga Lõuna-Eesti moreenkümmude vahelistes järvekestes, kus teda võib harukordadel veel tänapäevalgi leida”, ei ole õnnestunud seni autoril leida ühtegi teadet praegusest ruhe kasutusest Kagu-Eestis. Ainuke 2007. a. välitööde käigus saadud teade ütleb, et ca 50 aastat tagasi oli Kisejärvel (Misso vald) sellist paati (intervjueeritule näidati paarisruhi fotot) kasutanud Niine Ivan Tiivike külast (Nikolai Säre, sünd 1930).

Ruhe kasutusest Setumaal

Huvitava asjaoluna selgub erinevate intervjueeritute teadetest, et veel senini kasutatakse ruhti Ida-Setumaal, eriti Irboska ümbruse järvedel. Põlvkond tagasi võis ruhti näha ka väiksematel eraldiolevatel selle kandi veekogudel (Tatarnikov, *pers. comm.*, veebruar 2008). Välitööde käigus oli autoril võimalik suhelda Mõlal kasvanud ning Irboskas elava ruhomeistriga (vt. Lisa 2) ja pildistada puuvirnale ladustatud sõidukõlbulikku paaris-ruht (vt. Lisa 3, foto 4).

Ruhe kasutusest laiemalt

Paaris-ruhtede kaasaegse kasutuse kohta on teateid ka meist ida suunas Pihkva ja Novgorodi oblastist (Heiki Valk, *pers. comm.*, 2007) ja Kirde-Lätist (Oleg Tatarnikov, *pers. com.*, 2007). Eesti Rahva Muuseumis on küllaltki palju andmeid sarnaste veesõidukite kasutusest meie kaugemate idapoolsete hõimurahvaste, nt udmurtide juures (vt. Lisa 3, Foto3).

Ruhe ajaloolistest leidudest Eestis

Eesti alal, kus praegu elava põlvkonna teadmisi ruhe kasutamisest ei ole õnnestunud tuvastada, rääkimata ruhe kaasaegsest kasutusest, on seevastu teada mitmeid ühepuulootsikute arheoloogilisi leide.

Kisejärvest (Misso vald) on leitud mitmeid ühepuupaate (tõenäoliselt 3, küsimuseks on, kas tegemist taasleidudega või mitte). Pärast 1939. aastal toimunud veetaseme

alandamist leiti u 6 meetri pikkuse ühest puutüvest õõnestatud paat, mis väljakiskumisel purustati (Ploom 1972). Järveuuri ja Neeme Mikelsaar nägi 1952. aastal Kisejärves paati, mille asukohast on olemas ka ligikaudne skeem (Mikelsaar 1973). 1972. aastal leiti kodu-uuri jate poolt järvest iidne ruhi, leitu olevat veel järves (Niilo 1971, Ploom 1972). 1972. aastal leitud ühepuupaadist võeti aasta hiljem C¹⁴ analüüside jaoks puiduproov, mis andis vanuseks ligikaudu 800 aastat (Konsa, Roio, 2006). 2005. aastal samas toimunud allveearheoloogilistel uuringutel registreeriti veesõiduki järvepõhjast jälgitava osa pikkuseks on 3,47 meetrit, laius keskkohast u 33,5 cm. Võetud puiduproovid, mis andsid C¹⁴ analüüsidel põhinevalt valmistamisajaks 16.–18. sajandi (*ibidem.*). Materjaliks mänd (Maili Roio, *pers comm.*, 2008)

Nõuni Suurjärvest (Palupera vald) on leitud 1981. a. 4,24m pikkusest ja kuni 45 cm läbimõõduga männitüvest ruhi. Leid pärineb 1786. aastast ja asub konserveerituna Valga koduloomuuseumis².

Teateid on veel mõnede leitud mattunud paatide kohta **Koorküla Valgjärvest** (Maili Roio, *pers comm.*, 2008) ja **Pärlijõelt** Sännast, oletatavasti 16. sajandist (Maimu Telk, *pers comm.*, 2007).

Ruhtede paarilisusest

Enamasti on ruhtede kohta kirjanduses märgitud, et neil võisid olla lisavahendid tasakaalu hoidmiseks vees. Nad võisid olla „laudtiibadega, ujukitega” (EKSS, 1997:180) või „kinnitati ühele või mõlemale küljele laudtiib või ühendati paarikaupa *kaksikruheks*” (Viires, 1995). Ka Kisejärves 2005. aastal kirjeldatud ja Nõuni Suurjärve ruhel olid augud ristpuude jaoks, millede külge olid kinnitatud kas tiivad või tugiujukid või teine ruhi. Viires märgib, et just Setumaal ühendati ruhed vahel paarikaupa kaksikruheks, mis oli tavaline venelastel naaberalal (Viires, 1998: 223).

Käesoleva projekti käigus saadi Ida-Setumaalt informatsiooni vaid paariruhtede (kaksikruhtede) kasutamise kohta.

Paarisruhe nimetamisest

Eesti etnoloogiakirjanduses nimetatakse puutüvest õõnestatud künataolist paati ruheks (nimetav *ruhi*, omastav ruhe, osastav ruht e ruhte). Eesti rahvakultuuri leksikoni (Viires, 1995) andmeil on tegemist läänemeresoome päritolu saksa mõjudega sõnaga. Eesti põhjamurretes on vasteks *küna*. Tähtsamates võõrkeeltes annab sama allikas vasteteks: *Einbaum* m., *dugout*, *ruuhi*, *tsheln* või *odnoderjovka*.

Ida-Setumaalt on teada rahvakeelne nimetus *kamja* (Mõla, Vana-Irboska) või *dolbljonka* (Aleksandra Elango (1938), Mitkavitsa küla). E. Richter kasutab välitööde aruandes mõistet *tsheln-kamja* (Lisa 3, Foto 2), Kirde-Lätis nimetatakse paarisruhte *kamli* (Oleg Tatarnikov, *pers. comm.*, 2007 aug.).

² Info pärineb veebisaidilt <http://term2k5.e-vita.ee/VitaTurism/Default.aspx?oid=717&part=ZGV0YWlscw==> (aprill 2007)

Edasistest uurimisvajadustest

Käesoleva projekti käigus on saadud esialgsed tõendid sellest, et eel-ajalooline veesõiduvahend ruhi, mille kasutamine hääbus praegusel Eesti alal juba sajandeid tagasi, on endiselt kasutusel Ida-Setu aladel.

Setu aladel tuntud paarisruhi võiks olla huvitavaks ja iseloomulikuks näiteks selle piirkonna looduskasutuse traditsiooni taaselustamisel.

Lisaks praegustele teadmistele oleks vaja läbi vaadata veel täiendavalt arhiiviandmeid Eestis (nt. ERMis ja Meremuuseumis), konsulteerida vastava ala ekspertidega rahvusvahelises ulatuses (eel-hinnangu järgi töötavad lähimad Soomes ja Poolas) ning läbi viia täiendavad välitööd, et täpsustada praegust ruhi kasutamise levikut ja aktiivsust. Kiiresti on vajalik välja selgitada ka ruhemeistrid – iidsete pärimuslike oskuste praegu elavad kandjad.

Kirjandusallikad

EKSS = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat, 1997. V köide, 1. vihik.

Konsa, M., Roio, M. 2006. Archaeological investigations in the surroundings of Kisejärv and Tsiistre./Arheoloogilised uuringud Kisejärve ja Tsiistre kandis./ Arheoloogilised Välitööd Eestis 2005. Muinsuskaitseamet, lk 91-100.

Niilo 1971 = Niilo, E & Niilo, L. 1971. Jutustus elutule tuhaasemest, 64. Käsikiri Võrumaa Muuseumis. /Konsa, Roio 2006 järgi/

Manninen, I. 1929. Soome sugu rahvaste etnograafia. Loodus, Tartu.

Mikelsaar 1973 = N.Mikelsaare kiri S. Laulule Ajaloo Instituudis. /Konsa, Roio 2006 järgi/

Ploom, E. 1972. Kise järve saladus. – *Tööraha Elu*, 5. august.

Richter, E. /1954, 1955, 1957/ Polevõje materialõ, sobrannõje v Setumaa. ENSV TA Ajaloo Instituut – Etnograafilised teatmed 7. /Käsikirjaline materjal/

Viires, A. 1995. ruhi /märksõna/ Rmt: Eesti rahvakultuuri leksikon, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 241.

Viires, A. 1998. Liiklus ja vedu. Rmt: Eesti rahvakultuur, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 207-227.

Lisa 1. Intervjueeritud asjatundjate nimekiri

Aivar Ruukel, ökoturismi ettevõtja

Ali Kikkas, koduuurija

Artur Ruusmaa, muuseumitöötaja

Arvis Kiristaja, arheoloog

Heiki Valk, arheoloog

Jaan Keerdo, puusepp

Karl Pajusalu, filoloog

Maili Roio, arheoloog

Maimu Telk, muuseumitöötaja

Mihail Podrekeev, kamjameister

Oleg Tatarnikov, geoloog

Vello Mäss, allveearheoloog

Lisa 2. Olulisemate informatiivsete intervjuude kokkuvõte

IRBOSKA, 23. august 2007

Podrekeev, Mihail Matvejevitš, elukoht Petseri tn lõpus vasakul

Pärit Mõla külast, kalur (varem)

Ise teinud mitmeid lootsikuid, haavapuust, pikkus peaks olema 2,7-3 m, proovinud teha veidi üle 2 m, need hakkavad kõikuma. Puu parim raiuda juunis-juulis. Võib katta tõrva või värviga. Miks tehti neid, mitte paati – seepärast, et neid oli lihtsam teha! Ei olnud vaja laudu jms. Kasutati vaid õõnekirvest (samankovina/tjaslo).

Liikumiseks kasutati teivast (šest, botka) või harvem mõla.

Käisime naabri juures ka üht sellist vaatamas. Nimetus – kam'ina (teisi pole kuulnud).

Kõigis ümbruskonna järvedel oli kasutatud, Mõlas varem ca 20, Irboska järvel,

Mustjärvel, Velje järvel, Udse järvel, ka Optjoki jõel. Praegu viimati näinud eelmisel aastal Mõla järvel.

Tatarnikov, Oleg Mihhailovitš, eelmise (suvi)naaber, Pihkva pedagoogikaülikooli professor, geograaf, pärit Preilist (LAT)

Kamlid Ida-Lätis laialt kasutatud varem

Nimetus: kamli (kamel' – puutüve alumine osa)

VÕRU MAAKONNAMUUSEUM, 24. august 2007

Maimu Telk

Ei ole sellist kasutamisel näinud

Küll aga leitud Pärlijõe kaldast Sännas välja uhutud ruhi, oletatavalt 16. saj.

Artur Ruusmaa, Kinnitas sama

VASTSELIINA, 1. september 2007

Kolja (Nikolai?) Säre, 1930,

pärit Kriiva asundusest

lapsepõlves kalastanud Pabra järvel, praegu erinevatel järvedel, eriti Kirikumäe järvel Kisejärvel ca 50 aastat tagasi selline paat olnud, Niine Ivani oma, Tiivike külast.

Lisa 3. Fotomaterjale

Foto 1. Kahest õõnestatud haavapakust liidetud vene Uutse järve põhjakaldal, Vilo v (E. Laid, 1936) ERM Fk 726:1

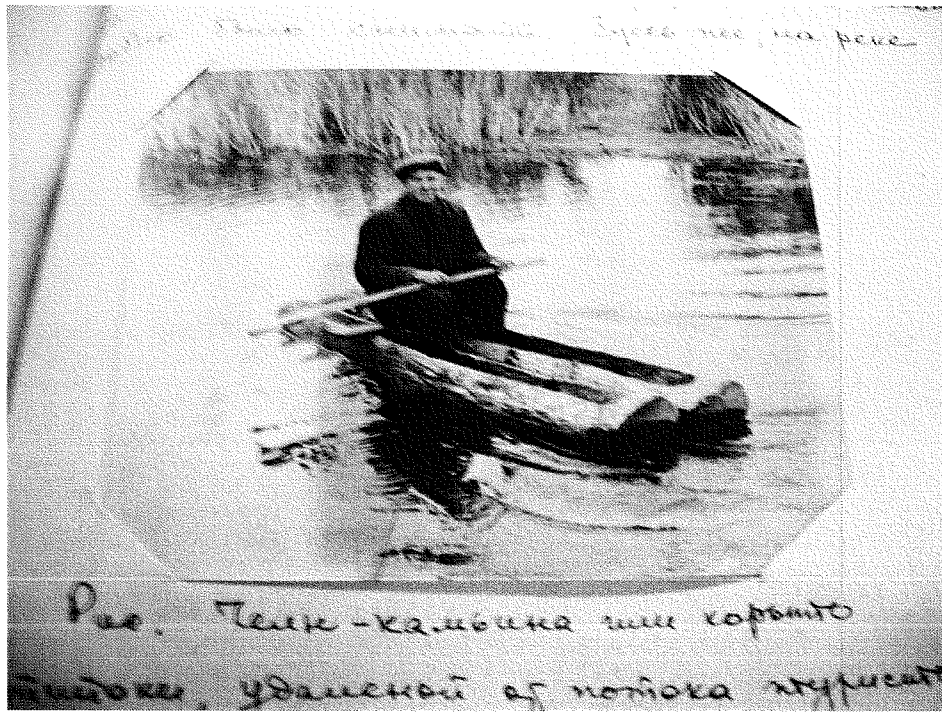

Foto 2. 1950ndad, Optjoki jõgi, foto: E. Richter (mahapildistus käsikirjalisest aruandest)

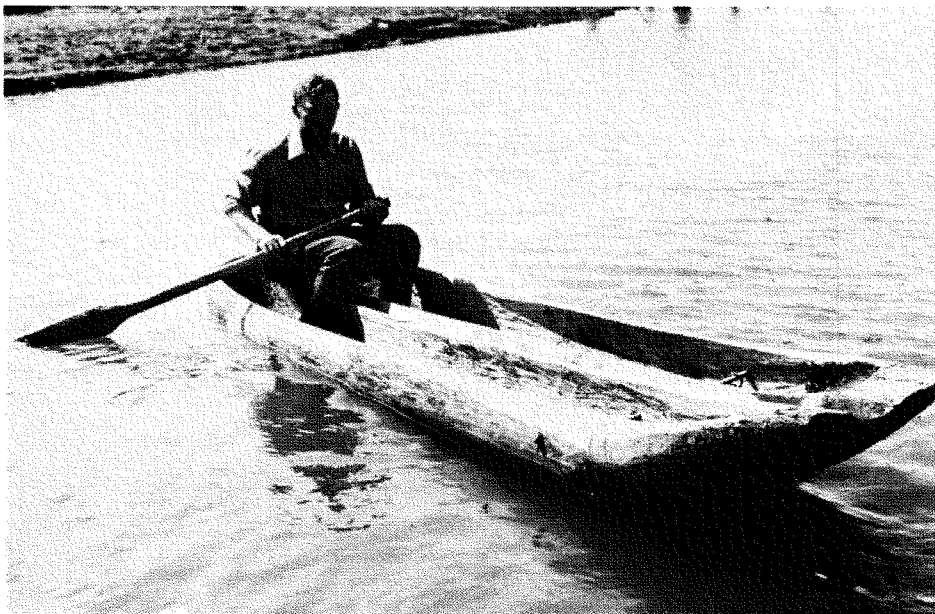

Foto 3. Bessermjan (*besermjanõ*) Arkadi Kassatkin sõidab *kolodõ* 'ga. „Lodka” oli pajust tehtud (udmurdi keeles *põž*). Udmurdi ANSV, Jukamenski (Jukamenskoje raj), Põški k/n, Turtšino k. Foto: P. Härmas 1979 (ERM Fk 1900:218)

Foto 4. Sõidukõlblik kaksikruhi Irboskas, pildistamiseks maha keeratud lauavirnalt, 23. august 2007 (autori foto).